

RELAȚIA MUNCĂ-FAMILIE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

Studiu sociologic asupra relației muncă-familie în societatea contemporană

-REZUMAT-

În demersul de față ne-am aplecat atenția asupra relației care se stabilește între cele două scene majore pe care adulții evoluează – munca și familia. Fiecare dintre cele două domenii se bucură de amplă atenție, atât în mediul academic, dar și în interesul publicului larg, fiecare dintre ele putând constitui un laborator în miniatură, ceea ce face ca lucrările dedicate temei familiei sau muncii să fie numeroase. Nota de noutate pe care o supunem atenției în această lucrare se referă la punerea în relație a acestor două sfere majore ale existenței, pornind de la premiza interacțiunilor reciproce dintre ele.

Analiza relației muncă-familie este o temă de actualitate, iar importanța studierii sale este demonstrată nu doar de cercetările întreprinse până în prezent (cu precădere în țările vestice și mai puțin în România), dar și de acțiunile de informare sau legiferare întreprinse în acest sens de către unele foruri sau instituții din țara noastră sau alte state europene. Aducem astfel în atenție Pactul European pentru egalitate de șanse între femei și bărbați 2011-2020, care încurajează realizarea unui mai bun echilibru între viața profesională și viața privată pentru femei și bărbați sau recomandarea Consiliului Uniunii Europene către statele membre „să dezvolte și să desfășoare în continuare cercetări adecvate pentru a descoperi factorii care afectează posibilitățile femeilor și ale bărbaților de a armoniza viața profesională cu viața de familie, dorința lor de a avea copii și atitudinile aferente din cadrul diferitelor grupuri de vârstă și generații”.

Schimbarea, într-un ritm tot mai alert, este o caracteristică certă a prezentului, care afectează atât națiunile, organizațiile, dar și raporturile de familie și indivizii. În acest context, instituțiile sociale sunt nevoite și ele să se adapteze continuu, la fel ca persoanele care le dau viață. Evoluția omenirii este și a fost permanent rezultatul transformărilor, la care unele persoane se adaptează mai repede, iar alții nu reușesc să țină pasul. Din cauza faptului că aceste schimbări sunt mai rapide, cade în sarcina cercetării

științifice, dar și a factorilor de decizie identificarea soluțiilor optime, astfel încât procentul celor lăsați în urmă să fie cât mai mic.

Remarcând încercările firave de surprindere a relației muncă-familie în țara noastră, în prezenta lucrare ne-am propus analiza felului în care viața personală și cea profesională a individului se contopesc, prin surprinderea nivelului macrosocial și a celui subiectiv, individual. Abordarea propusă este una interdisciplinară, concretizată într-un studiu triangulat, ce reunește atât elementele definiției ale cercetărilor calitative, cât și analizelor cantitative.

În realizarea scopului de a surprinde relația muncă-familie, pentru început ne-am propus identificarea fațetelor relației muncă-familie așa cum apar ele tratate în literatura de specialitate, deoarece aveam nevoie de o bază teoretică de la care să debuteze cercetarea. Cum abordarea propusă este una interdisciplinară, iar problema supusă analizei este una complexă, care nu poate fi încorsetată în granițele unei singure discipline academice, am consultat, așa cum reiese din lista bibliografică, lucrări de sociologie, drept, psihologie sau economie, de exemplu, în format fizic și electronic, din categorii diverse, cum ar fi tratate, cercetări teoretice, studii de teren sau acte ale forurilor de decizie de la nivel național, european sau global. Realizarea acestui obiectiv se oglindește preponderent în partea teoretică a tezei, dar și-a manifestat influența în mare măsură și asupra părții empirice, prin faptul că ne-a furnizat informații importante în fiecare etapă de studiu.

Ținând cont de cele două elemente cheie ale relației dintre viața privată și cea profesională, ne-am propus să evidențiem trăsăturile caracteristice ale familiei și muncii în context actual, deoarece fiecare dintre cele două domenii contribuie specific la relația dintre ele. Având în vedere atenția de care munca și familia se bucură din partea mai multor științe, am consultat lucrări de filozofie, antropologie, istorie, sociologie, psihologie, drept și demografie, iar informațiile dobândite se reflectă în secțiunea teoretică și în capitolul dedicat analizei datelor statistice, cu precădere.

Fundamentării teoretice a temei familiei i-a fost dedicat primul subcapitol, în care am încercat o succintă retrospectivă a principalelor preocupări științifice de studiu al acesteia, punctând contribuțiile autorilor consacrați, cum ar fi F. Le Paly, Emile Durkheim, William Thomas și Znaniecki, Frazier sau Talcott Parsons, de exemplu. Analizei din perspectivă istorică i-am asociat o analiză a funcțiilor și rolurilor din familia contemporană, remarcând creșterea importanței funcției emoțional-afective în detrimentul celei instrumental-materiale.

În analiza domeniului muncii am pornit de la perspectiva că munca nu este numai o activitate aducătoare de venit, iar organizația devine tot mai mult nu doar un loc de muncă, o sursă de satisfacere a nevoilor financiare. Relațiile interpersonale stabilite aici, mediul de lucru, cultura organizațională, climatul, provocările și realizările, conflictele sunt elemente deosebit de importante cu ecou și în viața personală a individului. În acest subcapitol am urmărit evoluția relațiilor de muncă din perspectivă istorică, evoluția reglementărilor juridice a acestora pe teritoriul României, principalele orientări teoretice și abordările specifice fiecărei discipline academice, cu punctarea diverselor accepțiuni asupra muncii, de la alungarea omului din Rai și trimiterea lui la muncă în Creștinism, la etica protestantă a muncii (Max Weber), teoria vocației a lui Constantin Rădulescu Motru, autorealizarea în terminologia marxistă sau auto-actualizarea din perspectiva teoriei motivației a lui Maslow și a psihologiei umaniste în general (Carl Rogers).

Pentru a realiza analiza relației muncă-familie la nivel macro-social am urmărit surprinderea tendințelor demografice contemporane prin intermediul datelor statistice. Am accesat statistici oficiale emise de Guvernul României, EUROSTAT, Institutul Național de Statistică, Comisia Națională de Prognoză și alte organisme interne și internaționale care au desfășurat studii relevante pentru tema noastră de cercetare, cu un prag semnificativ de încredere, pe eșantioane reprezentative. Am analizat și interpretat datele furnizate care erau conectate cu subiectul de studiu al acestui demers științific din perspective multiple, sociologice, economice, juridice, istorice și uneori și politice. Am realizat o analiză secundară de tip desk-research a celor mai recente date statistice oficiale relevante pentru domeniul analizat, referitoare la ratele natalității, divorțialitate, nupțialitate, caracteristici ale forței de muncă, ocuparea timpului liber, etc., analizate comparativ.

Un alt obiectiv pe care l-am urmărit pe parcursul acestui studiu a fost realizarea unei diagnoze a relației muncă-familie în societatea românească actuală, atât la nivel macro, dar și micro-social, prin analiza statistică a datelor disponibile la nivel național, interpretarea statistică a răspunsurilor oferite de participanții la prezenta cercetare și studiul unor cazuri particulare. Această triangulare a vizat obținerea unei imagini complexe, care să poată surprinde cât mai exact trăsăturile definatorii ale fenomenului studiat, așa cum ne-am propus, atât la nivel individual, dar și grupal sau în cazul unei comunități mai extinse ori chiar stat.

Cercetarea de teren s-a desfășurat în două etape, cea a studiului pilot, în care a fost elaborată și aplicată o variantă preliminară a instrumentelor de colectare a datelor, în

urma căreia acestea au fost îmbunătățite, și cea de a doua, mai amplă, în care au fost aplicate scalele și chestionarele în format creion-hârtie și on-line. Pentru o parte dintre participanții la această a doua etapă a fost aprofundată tematica studiată, prin realizarea unor studii de caz.

Etapa de analiză a rezultatelor a vizat prelucrarea statistică a datelor obținute în studiul pilot, analiza statistică secundară a informațiilor disponibile din surse oficiale, prelucrarea și interpretarea statistică a datelor obținute de la subiecții acestei cercetări și analiza cazurilor.

În ceea ce privește metodele și tehnicile de cercetare utilizate, în etapa de colectare a datelor am recurs la ancheta sociologică, materializată prin aplicarea chestionarului biografic și a scalelor, identificarea și selectarea informațiilor statistice relevante pentru tema de studiu la nivel național și european și realizarea de interviuri cu participanții la cercetare.

Pentru a prelucra și interpreta datele obținute, am apelat la statistica descriptivă, metodele statisticii inferențiale, în unele cazuri, analizând datele primare obținute prin intermediul programului Excel și a foilor de calcul Google docs, analiza comparativă a datelor statistice oficiale, iar materialele obținute din interviurile cu participanții au fost interpretate cu ajutorul analizei de conținut.

Date fiind legăturile relației muncă-familie cu mai multe variabile, ne-am propus de asemenea să evidențiem conexiunile relației muncă-familie cu acești indicatori relevanți. În secțiunea dedicată documentării teoretice am identificat aceste concepte-cheie, pe baza cercetărilor anterior desfășurate, pe care le-am consultat. Am operaționalizat aceste concepte pentru a le transpune în variabile măsurabile prin intermediul instrumentelor de colectare a datelor pe care le-am folosit. Ulterior, cu ajutorul scalelor utilizate, chestionarelor, discuțiilor directe cu participanții la studiu am urmărit modul concret în care interacționează de exemplu conflictul muncă-familie, facilitarea muncă-familie, calitatea rolului profesional sau familial, suportul social, ideologia rolului de gen, auto-eficacitatea, emoțiile și satisfacția profesională, familială sau cea generală.

Coroborând bineînțeles descoperirile altor autori cu propriile rezultate, pe baza informațiilor teoretice fundamentale, am încercat să trecem de la nivelul descriptiv, în care se constată existența anumitor fenomene, la cel explicativ, formulând o serie de explicații referitoare la aceste conexiuni. Considerând că astfel este favorizată înțelegerea fenomenelor analizate, ne-am propus obiectivul de a formula explicații referitoare la

conexiunile anterior remarcate. În secțiunea dedicată interpretării datelor obținute din studiul propriu considerăm că am reușit să realizăm acest obiectiv, unde pe baza paradigmatelor din domeniu și a informațiilor teoretice am explicat relațiile remarcate între variabilele studiate.

Studiile de caz au facilitat analiza, mai ales la nivel subiectiv, contribuind la o mai bună înțelegere a domeniului investigat. Anticipând astfel de avantaje ale utilizării unor situații particulare, am intenționat să surprindem specificul relației muncă-familie la nivel individual. Acest nivel de analiză ne-a permis de asemenea să atingem dezideratul de a realiza o cercetare complexă, care să vizeze mai multe paliere, prin adresare directă nivelului micro-social.

Urmărind traiectoria pe care științele sociale o străbat în general, era firesc ca după parcurgerea nivelului descriptiv și a celui explicativ, să ne propunem să formulăm unele predicții referitoare la evoluția relației dintre viața profesională și cea de familie. Acest obiectiv devine important cu precădere dacă ținem cont de impactul pe care gestionarea acestei relații îl are asupra fiecărei persoane, a familiei sale, a grupului din care face parte și a colectivului de muncă, dar și a comunităților mai largi. Pe de altă parte, deciziile de la nivel statal, politicile organizaționale, grupul de prieteni și familia influențează la rândul lor maniera în care fiecare individ reușește să armonizeze cele două domenii.

În continuare, ne-am propus să identificăm acele soluții viabile de armonizarea a vieții private cu cea profesională prin urmărirea strategiilor propuse în cercetările consultate și prin identificarea strategiilor utilizate de către participanții la acest studiu. Armonizarea celor două domenii poate fi facilitată prin acțiunile individuale, prin cele ale organizațiilor dar și prin intermediul politicilor legislative, fiecare dintre ele având rezultate diferite, specifice fiecărui caz particular. Considerăm că acest obiectiv poate avea o finalitate concretă, care aduce beneficii directe, dacă soluțiile optime sunt validate și implementate, deoarece, așa cum ne arată datele, persoanele care dezvoltă o relație muncă-familie armonioasă sunt mai performante în munca lor, mai mulțumite de viața pe care o au, relaționează mai mult, ceea ce le face să se bucure de o sănătate mai bună și să fie mai dornice să îi ajute pe alții, comparativ cu persoanele care trăiesc un conflict muncă-familie.

Subsecvent identificării unor soluții de armonizare a vieții private cu profesia, am considerat necesară evaluarea rezultatelor pe care alte cercetări consultate le-au identificat. În analiza studiilor de caz incluse în această lucrare am reliefat strategiile pe

care cei intervievați le-au raportat, pornind fie de la teoriile fundamentale din domeniu, fie de la rezultatele altor studii de teren. Astfel, în cazul respondenților noștri am observat că suportul social din partea familiei facilitează o relație muncă-familie armonioasă, la fel ca un mediu de lucru flexibil. De asemenea, am identificat și caracteristici de ordin personal care contribuie la existența unei relații echilibrate între cele două sfere, cum ar fi auto-eficacitatea, interpretarea propriei situații într-o perspectivă pozitivă, delimitarea clară a rolurilor celor doi soți în unele cazuri, stabilirea unor obiective pe termen mediu și evaluarea lor permanentă.

Așa cum am menționat, studiilor de caz analizate nu le atribuim generalitatea și reprezentativitatea, dar considerăm că sunt eficiente în scop ilustrativ, facilitând înțelegerea temei cercetate, dar în același timp ne furnizează și exemple de strategii de echilibrare a celor două domenii care pot fi preluate sau analizate și validate în studii ulterioare. Studiile de caz au demonstrat încă o dată, dacă era nevoie, că fiecare dintre paradigmele teoretice consacrate care încearcă să conceptualizeze relația muncă-familie are sfera ei de aplicabilitate, unele situații particulare putând fi explicate prin teoria conservării resurselor, în timp ce altele validează teza expansionistă. Alte aspecte importante semnalate și dezbătute în secțiunea teoretică a lucrării se regăsesc în situațiile concrete analizate, cum ar fi influența factorilor de personalitate asupra relației muncă-familie, importanța suportului social în armonizarea celor două domenii, eficiența strategiilor individuale, cum ar fi managementul timpului, stabilirea priorităților și obiectivelor, switch-off-ul mental, în echilibrarea balanței muncă-familie.

Din punct de vedere formal, lucrarea este structurată astfel:

Argumentul – partea introductivă, un preambul al demersului științific, în care am încercat o punere în temă cu privire la scopul acestei cercetări, actualitatea, oportunitatea necesitatea studierii prezentei teme, trecând în revistă actualele preocupări științifice și legislative din domeniu. Am schițat de asemenea și elementele de metodologie care au ghidat cercetarea, enumerând obiectivele urmărite pe parcursul studiului și punctele definiții ale lucrării.

Primul capitol al tezei, împărțit în trei subcapitole, servește fundamentării teoretice, prin abordarea temei familiei, a muncii și a relației dintre cele două.

În cel de-al doilea capitol ne-am aplecat asupra tuturor aspectelor metodologice, prezentând pe larg scopul lucrării, obiectivele urmărite, întrebările cercetării, metodele, tehnicile, instrumentele utilizate, operaționalizând conceptele vizate de cercetarea de

teren. Am prezentat de asemenea modul de alcătuire a fiecărui instrument de culegere a datelor, universul populației, etapele cercetării și sursele de informare utilizate.

Capitolul 3 a fost dedicat prezentării și interpretării tendințelor demografice actuale referitoare la evoluția indicatorilor ce privesc nupțialitatea, natalitatea, divorțialitatea în Europa și România, situația facilităților de îngrijire a copiilor, diferențele statistice între femei și bărbați în domeniul forței de muncă, ideologia rolului de gen în România din perspectivă statistică, conexiunile dintre schimbările demografice și forța de muncă, evoluția forței de muncă în România.

În Capitolul 4 am descris desfășurarea studiului pilot, cu referire la subiecții cercetării, ipotezele formulate, instrumentele utilizate, rezultatele obținute și direcțiile viitoare de cercetare desprinse de aici.

Următorul capitol, 5, a fost dedicat prezentării datelor obținute în cercetarea empirică mai amplă, respectiv prelucrării datelor demografice ale participanților, prezentării și interpretării informațiilor statistice și ilustrării unor studii de caz.

Lucrarea se finalizează prin secțiunea dedicată concluziilor și propunerilor, în care am sintetizat principalele puncte ale lucrării și am formulat posibile direcții viitoare de urmat, urmate firesc de lista bibliografică și anexe.

Apreciem că prin intermediul acestui demers științific ne-am apropiat în mare măsură de scopul pe care ar trebui să îl vizeze toate cercetările științifice, acela de a furniza un plus de cunoaștere care să îmbunătățească viața omului, pentru că doar atunci când este utilizată pentru a crea ceva mai bun, știința devine valoroasă. În era în care informația este covârșitoare, disponibilă rapid, facil, fără restricții și cenzură, dar și fără posibilitatea de a fi verificată autenticitatea sursei, uneori, importantă nu este atât deținerea ei, cât maniera în care este utilizată și capacitatea de a discerne.

Principalele resurse bibliografice la care am apelat pot fi grupate astfel:

- Lucrări de teorie sociologică în care sunt studiate fenomenele analizate, care pot fi cărți, articole sau studii de specialitate;
- Lucrări de specialitate din domeniul psihologiei, dreptului, managementului sau altor discipline, care facilitează abordarea problemelor supuse studiului;
- Acte normative interne și internaționale care vizează reglementarea juridică a aspectelor analizate;
- Statistici publicate de Biroul de Statistică al Uniunii Europene;
- Informații statistice oferite de Institutul Național de Statistică al României;
- Cercetări sociologice de teren și sondaje de opinie;

- Informații de actualitate legate de fenomenul pus în discuție care pot fi preluate din cotidiene de presă sau portaluri de informații.

* *
*

Diseminarea rezultatelor cercetărilor științifice contribuie la soluționarea unor probleme concrete, deoarece aceasta este finalitatea ultimă a cunoașterii în general, iar științele sociale, care își iau temele de studiu din preocupările sociale, sunt cu atât mai mult datorate să furnizeze explicații și soluții societății. Apreciem că prin această lucrare și prin materialele publicate sau prezentate pe parcursul stagiului doctoral ne-am apropiat în oarecare măsură de acest ideal, fără a avea pretenția epuizării temei, ci sperăm să furnizăm inspirație și informație pentru studii viitoare.

Cuvinte cheie: relația muncă-familie, globalizare, roluri, conflict de roluri, capital social, autoeficacitate, ideologia reolului de gen, satisfacție profesională, satisfacție personală